

HOVÁ TÉRÍTI VISSZA ISTEN AZ EMBERT?

Papp György
egyetemi adjunktus,
Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

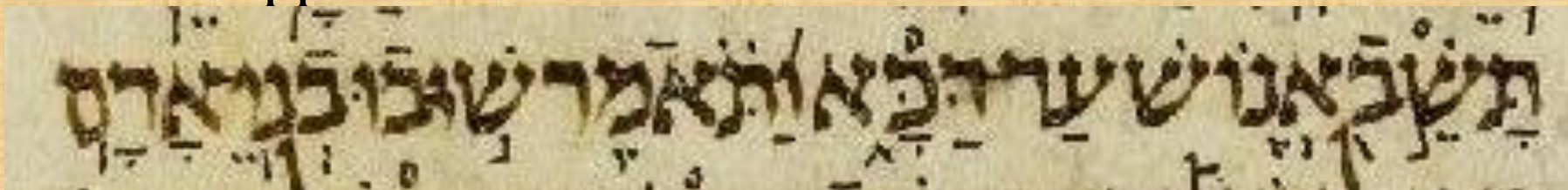
Előadás a MHT 2021. évi konferenciáján

Bevezetés

- Célkitűzés: a Zsolt 90,3 fordítási lehetőségeinek vizsgálata
- Kérdés: hová téríti vissza Isten az embert? A föld porába, vagy máshova?
- Az előadás középpontjában a נָפַח szó jelentésmezejének vizsgálata áll

A szöveg:

- Aleppói kódex:

- Leningrádi kódex:

Magyar fordításai:

- Károli: Te visszatéríted a halandót a porba, és ezt mondod: Térjetek vissza embernek fiai!
- VRK – 2011: A halandót visszatéríted a porba, és azt mondod: Térjetek vissza, embernek fiai!
- MBT – 1990, RÚF – 2014: A halandót visszatéríted a porba, és ezt mondod: Térjetek vissza, emberek!
- Kecskeméthy: A halandót visszatéríted a porba; és azt mondod: Térjetek vissza, emberfiak!
- Neovulgata: Te visszatéríted az embert a porba, azt mondod: „Térjetek oda vissza, emberek fiai.”
- SzIT: Te a halandót ismét porrá teszed. Így szólsz: „Emberek fiai, térjetek oda vissza!”
- IMIT – 1908: Visszatéríted a halandót szétporlásig és azt mondod: térjetek vissza emberfiai!
- Komáromi – 1685: Vissza-viszed az halandó embert, a míg meg-megrontatott lészen, és azt mondod: térjenek vissza embernek fiai.
- Megj.: az angol fordítások között több változattal találkozunk: dust, contrition, destruction, being crushed

Ókori fordításai:

• LXX: μὴ ἀποστρέψης ἄνθρωπον εἰς ταπείνωσιν καὶ εἶπας ἐπιστρέψατε υἱοὶ ἀνθρώπων

• Peshitta: דאהפכתי לברנשא עדמא למוכא ואמרת דתובו בני אנשא

(3) אָמַרְתָּ בְּנֵי אָדָם וָאֵתְּוּבָה וְאֵתְּוּבָה אֲנִי וְאַתָּה בְּנֵי אָדָם.

• Vulg: ne avertas hominem in humilitatem et dixisti convertimini filii hominum

• Juxta Hebraicum: convertes hominem usque ad contritionem et dices revertimini filii Adam

• Targum: תְּחִיב בְּרַ נֶשׁ עַל חוּבִיָּה עַד מוֹתָא וְאָמַרְתָּ תוּבוּ בְנֵי נֶשָׁא

• Kopt (B5000): Ἰπῖρκτη πρωμε εγῑββιο αγω ακχσοοο χε κεττηγτῆ ἢωηρε ἢἢρωμε

3. Ἰπῖρκτη πρωμε εγῑββιο
αγω ακχσοοο χε κεττηγ
τῆ ἢωηρε ἢἢρωμε

A דְּכָא szó a Héber Bibliában:

- Névszói formában:
- 5Móz 23,2 - Kik nem mehetnek be Isten gyülekezetébe? A „kitiltott emberkategóriát” így jelöli:
פְּצוּעֵ-דְּכָא וְכָרוֹת שְׁפָכָה.
- Zsolt 34,19 - kikhez van közel Isten, és kiket szabadít meg:
קָרוֹב יְהוָה לְנֹשְׁבְרֵי-לֵב וְאֶת-דְּכָאֵי-רוּחַ יוֹשִׁיעַ:
- Ézs 57,15 Kikhez van közel Isten és kikkel lakik együtt:
מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֲשֶׁכֶּן וְאֶת-דְּכָא וְשִׁפְלֵ-רוּחַ
לְהַחְיֹת רוּחַ שְׁפָלִים וְלְהַחְיֹת לֵב נְדָכָאִים:

A דָּכָא szó szócsaládja a Héber Bibliában - I:

- Igei formák:

- Jer Sir 3,34: az elnyomás képe elevenedik meg: לְדָכָא תַחַת רַגְלָיו כָּל אֲסִירֵי אֶרֶץ:
- Ézs 57,15: az igei alak jelentése ugyancsak inkább az elnyomás felé mutat: וְלִהְיִיתָ לֵב נִדְכָּאִים: (megeleveníteni az elnyomottak szívét)
- Ézs 3,15: elnyomás: מִה־לְכֶם תִּדְכָּאוּ עַמִּי
- Pld 22,22: elnyomás: אֶל־תִּגְזַל־דָּל כִּי דַל־הוּא וְאֶל־תִּדְכָּא עַנִּי בַשָּׁעַר: (a nyomorult elnyomása)
- Zsolt 143,3: üldözöttség okozta életveszély: כִּי רָדַף אוֹיֵב | נִפְשִׁי דָכָא לְאֶרֶץ חֵיתִי.
- Zsolt 94,5: elnyomás, nyomorgatás, megalázás: עֲמֶךָ יְהוָה יִדְכָּאוּ וְנַחֲלַתְךָ יַעֲנֶנּוּ:
- Jób 22,9: az árvák karjai eltörettek: אֲלִמָּנוֹת שִׁלַּחַת רִיקָם וְזָרְעוֹת יְתִמִּים יִדְכָּא:
- Ézs 19,10: fizikai összetörés? וְהָיוּ שְׂתֵתֶיהָ מִדְכָּאִים?
- Jób 4,19: Az agyagházakban lakókat eltiporják, szétmorzsolják, mint a molyt: אֶף | שִׁכְנֵי בֵּית־חֹמֶר אֲשֶׁר־בְּעַפְּרֵי יְסוּדָם: אֲדָכָאוּם לְפָנֵי־עַשׂ:

A דָּכָא szó szócsaládja a Héber Bibliában – II:

- Igei formák:

- Zsolt 89,11: Ráhábnak, mint átdöföttnek a legyőzése: אַתָּה דָּכַאתָ כַּחלָל רָהַב
- Zsolt 72,4: az erőszakoskodók legyőzése, eltiprása: יִשְׁפֹּט | עַנְיֵי-עַם יוֹשִׁיעַ לְבָנֵי אֲבִיוֹן וַיִּדְכֶּא עוֹשֵׂק:
- Jób 34,25: legyőzés, behódoltatás, eltiprás/megsemmisítés. לָכֵן יִכִּיר מֵעַבְדֵיהֶם וְהַפִּד לִילָה וַיִּדְכֶּאוּ:
- Jób 19,2: szavakkal történő összetörés: עַד-אֲנִי תוֹגִיוֹן נַפְשִׁי וַתִּדְכֶּאוּנִי בְּמַלְאִים:
- Jób 6,9: Isten összetöri (megsemmisíti) a személyt: וַיֹּאֲלֵ אֱלֹהֵי וַיִּדְכֶּאוּנִי יִתֵּר יָדוֹ וַיִּבְצַעַנִי:
- Jób 5,4: Emberek szenvedik el az összetörést, elnyomást: יִרְחֲקוּ בָנָיו מִיִּשְׁעֵי וַיִּדְכֶּאוּ בְשִׁעַר וְאֵין מַצִּיל:
- Jer 44,10: megalázkodás: לֹא דָכְאוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא יֵרָאוּ וְלֹא-הִלְכוּ בְּתוֹרָתִי
- Ézs 53,5.10: a szenvedő szolga állapotát jelöli: (5) וְהוּא מִחֻלָּל מִפְּשָׁעֵנוּ מִדְּכָא מֵעוֹנֵתֵינוּ; (10) וַיְהִיָּה חֲפָץ דְּכָאוֹ הַחֲלִי.

A szócsalád többi tagja a Héber Bibliában

- Hasonló jelentésmező figyelhető meg a דוך, דכך, דכה, דקק, דק alakoknál és származékszavaiknál is.

דָּכָא I 3.1 adj. **crushed**; **dust**—pl. cstr. **דְּכָאִי**—alw. as noun, **1. crushed one, contrite one**, <OBJ> **ישׁע** hi. *save* Ps 34¹⁹, **חַפֵּץ** *take pleasure in* Is 53¹⁰ (if em. **דְּכָאִו** *to crush him to דְּכָאִו* *his crushed one*). <CSTR> **דְּכָאִי־רוּחַ** *crushed ones of*, i.e. in, *spirit* Ps 34¹⁹ (+ **נִשְׁבְּרֵי־לֵב** *broken hearted*). <PREP> **אִתּ** *with*, + **שָׁכַן** *dwell* Is 57¹⁵ (+ **שָׁפַל רוּחַ** *lowly of spirit*); **לְפָנַי** *before*, + **נִצַּח** *shine* Si 35¹⁰.

2. dust as crushed substance, <PREP> **עַד** *to*, **תִּשְׁבַּח** *you turn humankind to dust* Ps 90³.

→ **דָּכָא** *crush*. **דָּקַק** 13.0.2 vb. **crush**—Qal Pf. **דָּקַק** (דָּק); impf. **דִּקְקִי**, 2ms **דָּקַק**—1. **crush**, <SUBJ> **יִשְׂרָאֵל** Is 41¹⁵ (|| **רוּשׁ** *thresh*, + **כִּי** *make like chaff*); subj. not specified, Is 28²⁸. <OBJ> **לֶחֶם** *bread*, i.e. grain Is 28²⁸, **הָר** *mountain* Is 41¹⁵.

2. be fine, pulverized, <SUBJ> **עֵגֶל** *calf* Ex 32²⁰ Dt 9²¹. <COLL> **וַיִּטְחַן אֲשֶׁר־דָּק** *and he ground it until it was fine* Ex 32²⁰, sim. Dt 9²¹ (+ **לְעָפָר** *to dust*).

Also perh. 4QPrFêtes^b 331.

<SYN> §1 **רוּשׁ** *thresh*.

Hi. Pf. **דָּקַק**; impf. **דִּקְקִים**; + waw 2ms **דִּקְקוּת**; inf. abs. **דָּקַק**, cstr. **דָּקַק**—**pulverize**, <SUBJ> **מֹשֶׁה** Ex 30³⁶ (+ **כִּי** *beat fine*), David 2 S 22⁴³ (mss **דִּקְקִים** appar. **דָּקַק** hi. *pulverize* [or **רִיק** hi. *empty*, as lP Ps 18⁴³]; || **שָׁחַק**, **רָקַע** *beat*), Asa 2 C 15¹⁶ (+ **כַּרַת** *cut down*), Josiah 2 K 23⁶||2 C 34⁴ (2 C || **שָׁבַר** pi. *shatter*) 2 K 23¹⁵, psalmist Ps 18⁴³ (if em. **אֲרִיקֵם** *I will empty them*), **בַּת** *daughter of Zion* Mc 4¹³.

דָּכָא 18.1.2 vb. **crush**—Ni. Ptc. **נִדְכָאִים**—1. **be crushed, oppressed**, <SUBJ> **דָּכָאִיתִי** psalmist Ps 38⁹(mss) (|| **נִדְכָאִיתִי**, L **נִדְכָאִיתִי**, from **דָּכָא** *crush*; || **פֹּגַע** ni. *be numb*), **רַב** pl. *many* Si 11⁵ (**רַבִּים נִדְכָאִים יִשְׁבוּ עַל כִּסֵּא**) *many [though] oppressed have sat on a throne*); subj. not specified, 1QH 137 (|| **נִדְכָאִים**).

<COLL> **עֲנִי** (|| **נִדְכָאִים**) *one crushed with affliction* 1QH 137.

2. ptc. as noun, contrite one, <CSTR> **רוּחַ** *contrite ones of spirit* 1QH 18¹⁵; **לֵב נִדְכָאִים** *heart of the contrite ones* Is 57¹⁵ (+ **שָׁפַל** *lowly one*).

דוּךְ 1.1 vb. **crush**—Qal Pf. **דָּכָו**—**crush, pound food**, <SUBJ> **עַם** *people* Nm 11⁸ (|| **טָחַן** *grind*). <OBJ> **מָן** *manna* Nm 11⁸. <PREP> **בְּ** *of place, in*, + **מִדְכָה** *mortar*.

Hi. **crush**, <SUBJ> **יְהוָה** Jb 40¹² (if em. **הִדְדָה** *tread down to דָּכָו* *beat down*; + **כִנֵּעַ** hi. *humiliate*). <OBJ> **רָשָׁע** *wicked one* Jb 40¹² (if em.; see Subj.).

Pulp. Ptc. Si **מִדְכָדֵךְ**—**be crushed**, ptc. as noun, **crushed (one), oppressed (one)**, <PREP> **מִן** *from*, **אַל תַּחְתַּעַלְמֵם מִמִּדְכָדֵךְ נַפְשׁ** *do not hide yourself from the oppressed one* Si 4⁴ (+ **דָּל** *poor one*).

<SYN> **טָחַן** *grind*. *

→ **מִדְכָה** *mortar*; Cf. **דָּכָה** *crush*, **דָּכָה** *crush*, **דָּכָה** *crush*.

* **דָּכָךְ** vb. **crush**—Ni. **be crushed**, **כְּמוֹ חֲצִיר יִדְךָ יִתְמַלְלוּ** *like grass that is crushed let them wither away* Ps 58⁸ (if em. **יִדְךָ חֲצִיר כְּמוֹ יִתְמַלְלוּ** [?]) *when he treads his arrows, they are like those who are cut off*).

→ cf. **דָּכָה** *crush*.

דָּכָא II 1 n.[m.] **crushing** of testicles, <CSTR> **פְּצוּעַ דְּכָא** *one wounded of*, i.e. by, **דָּכָה** Dt 23² (mss **דָּכָה**, Sam **דָּכָה**); || **שֶׁפְּכָה** *male organ* 4QMMT^c 1.139 (|| **דָּכָה**).

<SYN> **שֶׁפְּכָה** *male organ*.

→ **דָּכָא** *crush*.

[**דָּכָדֵךְ**] 0.0.1 adj. **crushed**—sf. **דְּכָדָו**—appar. as noun, **crushed one**, 4Q425 16.

דָּכָה 5.0.1 **crush**—Qal Impf. **דָּכָה**; + waw Kt **דָּכָה**—**be crushed**, <SUBJ> **חַיִל** *army of dejected ones* Ps 10¹⁰(mss, Qr) (Kt **חַיִל** *hapless one* Ps 10¹⁰; or em.; see Ni.; || **שָׁחַח** *sink down*, **נָפַל** *fall*).

<SYN> **שָׁחַח** *sink down*, **נָפַל** *fall*.

Ni. Pf. **דָּכָה**; ptc. **נִדְכָה**—**be crushed, contrite** (Ps 51¹⁹), <SUBJ> **דָּכָה** psalmist Ps 38⁹ (mss **דָּכָה**, from **דָּכָא**; || **פֹּגַע** ni. *be numb*), **לֵב** *heart* Ps 51¹⁹ (|| **שָׁבַר** ni. *be broken*) 4QBark^c 1¹, **צַדִּיק** *righteous one* Ps 10¹⁰ (if ins. **צַדִּיק** and em. **דָּכָה** [Qr] to **דָּכָה**).

<SYN> **פֹּגַע** ni. *be numb*, **שָׁבַר** ni. *be broken*.

Pi. Pf. **דָּכָה** (|| **דָּכָה**)—**crush, break**, <SUBJ> **י** Ps 44²⁰ 51¹⁰.

<OBJ> **עֵצָם** *bone* Ps 51¹⁰.

<PREP> **בְּ** *of place, in*, + **מְקוֹם** *place* Ps 44²⁰.*

→ **דָּכָה** *pounding*, cf. **דָּכָה** *crush*.

דָּכָה *crushing*, see **דָּכָא** II.

דָּק 14.0.5 adj. **thin**—**דָּק**, f. **דָּקָה**; pl. f. **דָּקוֹת**; cstr. **דָּקוֹת**—1. as attributive adj. **a. thin**, of **שֶׁבֶלֶת** *ear (of grain)* Gn 41⁷ (+ **בְּרִיא** *fat*, **מְלֵא** *full*) 41²⁴ (+ **טוֹב** *good*), **שֵׁעַר** *hair* Lv 13³⁰ (+ **צָהָב** *yellow*). **b. small, fine**, of **קִטְרֵת** *incense* Lv 16¹², **אֶבֶק** *dust* Is 29⁵. **c. faint**, of **דְּמָמָה** *whisper* 1 K 19¹².

Sémi rokonok – I.

- Az előzőekben bemutatott jelentésmező beleilleszkedik abba a jelentésmezőbe, amellyel a rokon nyelvekben rendelkezik az elemzett szótő:
- Akkád
 - **dakaku** I "to crush" jB G lex. only **D** "crush, grind up" drugs, in mortar; > *dakkukutum*; *madakku* (53)
 - **daqaqu** "to be minute, fine"; G not attested; **D** "crush minutely" enemy, wall; like potsherds; > *daqqu* \ *diqqum*, *daqqiqu*, *daqqaqu*, *daqqaqita* \ *duqaqu*; *duqquqw*, *diqdiqqu* (56)
 - **daqqaqu** in pl. *daqqaqutu* "tiny ones" jB lex.; < *daqaqu*; > *daqqaqita*
 - **daqqaqita** adv.? "tinily"; < *daqqaqu*
 - **daqqiqu** "very tiny" jB lex.; < *daqaqu*
 - **daqqu(m)** "minute, fine" OAkk, O/jB of person in PN; of com, stone, metal "pulverized"; f. pi. "small amounts left over" of silver, food OB; < *daqaqu*

Sémi rokonok – II.

• Ugariti

- **dkk** - **d-k(-k)**/ vb Gpass.: “to be pounded, ground” (Hb. *dwk*, *dkk/h*, “to pound”, HALOT 216, 221; JAram. *dk?* / *dkk*, “to crush”, DTT 306f.; Akk. *dakāku*, “zermalmen”, “zerkleinern”, AHW 151f., 162; “to crush”, CAD D 34ff., 190; Arab. *dakka*, *dāka*, “to break, crush”, “to bruise, pound”, AEL 898f., 933f.
- **Gpass.** To be pounded, ground, pulverized: *št šqrbn ydk w ymsś a š.* of (plants of) *š.* shall be pulverized and dissolved, 1.85:3; *ydk ahdh w yšq* it shall be ground together and poured, 1.85:6 and par.; *tdkn ahdh* they shall be ground together, 1.72:39; in bkn ctx.: *dk k kbkb[m*, 1.5 III 8; for the rdg *d k ym* in 1.6 V 3 cf. Del Olmo IMC 79ff. (diff. Dijkstra JNES 6 1974 64ff.: rdg *dk ym* “crushers of Yammu”; Caquot-Szyncer TOu/1 265 n. c: “fracas de la mer”; Wyatt RTU 140 n. 103: rdg *dkym* “the brilliant ones” < Arab. *ḏakīyu*; Smith UNP 160: “the attackers”; Watson LSU 82: “those mobilised (?)”, < Akk. *dekû*).
- **dq** - adj. m. 1) “tiny, fine”; 2) “weak” (< /d-q-q/. Hb., Pun. *dq*, “fine, thin”, HALOT 229; DNWSI 257f.; OAram. *dqq*, “fine”, DNWSI 258; Ebla cf. *du-gu/gúm*, *duqqum*, “a kind of flour or powder”, Bonechi NABU 1992/13; Akk. *daqqu*, “winzig, fein”, AHW 163; “small”, CAD D 107; Arab. *diqq*, “being broken, crushed”, *daqīq*, “slander, small”, AEL 896.
 - 1) Tiny, fine: *kndwt dq* a fine *k* (-garment), 4.4:3; *hpnt dqt* fine cloaks, 4.765:4; *yryt dqt* tiny corals (?), 4.411:3.
 - 2) Weak: *dq ānm* weak of strength, 1.6 I 50. In unc. ctx.: *tn dqm*, 5.23:17 (Watson FO 47 2010 436: “two small (carpets)”, alt. “(piece of) gauze” (?), Hb. *dōq*, “veil, gauze”); in bkn ctx. *dq d*, 2.57:5.
- **dqt** - adj./n. f. 1) adj. f. “small, tiny, fine” (< *dq*); 2) subst. as a n. f. “sacrificial ewe, sheep”; 3) DN, lexicalisation of the f. adj., “the Little One”, *dqt*; cf. *dq*.
 - 1) Small, tiny, fine: *hpnt dqt* fine cloaks, 4.765:4; *yryt dqt* tiny corals (?), 4.411:3.

Rabbinikus értelmezések:

- Talmud (Pesachim 54a:9; Nedarim 39b:6):

תְּשׁוּבָה, דְּכָתִיב: "בְּטָרִם הָרִים יִלְדוּ", וְכָתִיב: "תָּשָׁב אָנוּשׁ עַד דְּכָא וְתֹאמַר שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם".

- Rási:

תשב אנוש עד דכא. מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למוות, ותאמר לו ביסורין שובו בני אדם מדרכיכם הרעים:

- Ibn Ezra — mintha a Targum olvasatára építene:

תשב - אתה אל ולא אדם תקיף, כי תשב אנוש בימי הזקנה עד היותו דכא.

ותאמר שובו בני אדם - אל העפר אשר לקחתם ממנה.

Eredmények:

- Az eddig áttekintett anyag nem kapcsolja sem a אֶפְרַיִם szót, sem a szócsalád többi tagját a föld porához, mint a halandóság jelképéhez.
 - Ha olykor jelentése a megsemmisítés fogalmához kapcsolódik, ez mindig valamiféle külső hatás eredménye (ellenség, vagy adott esetben Isten maga az, aki eltipor, összetör vagy éppen megsemmisít).
- A Héber Biblia írói ugyanis, amikor a föld poráról, mint a halandóság jelképéről beszélnek, inkább az אֶרֶץ (= termőföld) és/vagy az עָפָר (= por) szavakat használják.
 - Például: 1Móz 2,7; 1Móz 3,19; Jób 34,15; Zsolt 22,16.30; Zsolt 103,14; Zsolt 104,29; Préd 3,20; stb.

Poétikai, szövegszerkezeti szempontok

- Egyértelműen paralellizmus – a kérdés mindössze az, hogy milyen?
 - Szinonim?
 - Szintetikus?
- A zsoltár egésze egy hatalmas khiazmus
 - Ha Zsolt 90,3 tükörpozíciója a Zsolt 90,13-17-ben keresendő, ez a szerkezet inkább a szintetikus paralellizmust támogatja:
 - amott az ember az, aminek Istenhez kell térnie (visszafordulnia),
 - emitt pedig az ember Istent kéri, hogy forduljon hozzá.

Munkafordítás:

- Visszatéríted az embert az összetörtség állapotába,
és ezt mondod:
térjetek vissza (esetleg: térjetek meg) Ádám/ember fiai.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!

תודה לכולכם על ההקשבה ותשומת הלב!